

BORBE GRAĐANA ZA (URBANA) JAVNA DOBRA “CASE STUDY”: SRBIJA

Dobrica Veselinović¹

UDK: 719 : 502.17

DOI: 10.14415/zbornikGFS23.008

Rezime: *Ovim radom kao svojevrsnom „mapom akcije“ pokušaćemo da približimo taktike, strategije i metode koje su korišćene od strane grupa građana, udruženja i pojedinaca u pokušajima odbrane javnih dobara.*

Ključne reči: *Urbana javna dobra, građanska participacija, privatizacija, javni prostor, grad.*

“Nestanak” i sve prisutnije smanjivanje javnog prostora predstavlja konstataciju koja se često vezuje za savremeni grad. Grad se menja u sve češćem i prisutnijem kontinuitetu trgovine, informacija i komercijalizacije, u najvećoj meri na račun njegovih građana. Pored toga, učešće građana u procesima odlučivanja o javnim prostorima i pitanja urbanog razvoja je netransparentnim funkcionisanjem institucija koje o njima vode računa, svedeno na minimum. Uprkos ovakvom stanju, svedoci smo narastajućeg interesovanja građana za javni prostor i javna dobra. Ovo interesovanje se ogleda u sve većem broju zahteva za uređenje biciklističkih staza i zelenih površina, u većem broju zahteva za upotrebom napuštenih i zaboravljenih gradskih trgova i ulica, u velikom broju zahteva za formiranje društvenih i omladinskih centara za nezavisnu kulturu, kao i u nekoliko pravih bitaka za očuvanje zelenih površina.

Širom Srbije, a po promeni društveno-političkog sistema od 2000. godine, sve je evidentniji proces privatizacije i prisvajanja javnog prostora u gradovima, poljoprivrednog zemljišta, ali i drugih prirodnih resursa kako od strane domaćih tajkuna, tako i od strane multinacionalnih kompanija.

Sa druge strane, uprkos tome, svedoci smo i stidljivog stvaranja jednog novog fronta građanskog otpora tim procesima i borbe za odbranu javnih dobara. Borbe o kojima će biti reči, obuhvataju široki spektar tema i procesa, od aktivnosti zaštite parkova od nasrtaja privatnih investitora, do stvaranja nezavisnih kulturnih centara u napuštenim zgradama i borbe za više biciklističkih staza.

Iako svojim delovanjem rasvetljavaju procese institucionalne nebrige i uspostavljaju nove modele građanskog uključivanja u funkcionisanje gradova, ovi zahtevi i inicijative nastale oko njih su izolovani, sporadični i kratkotrajni slučajevi.

Istraživanjem trenutnih situacija, lokalnog konteksta i inicijativa u različitim gradovima Srbije, tumačenjem njihovih zahteva i akcija dobili smo novu *kartu* Srbije na kojoj su mapirane različite vrste delovanja - od onih čija se borba ogleda kroz određene vidove

---

¹ Dobrica Veselinović kolektiv “Ministarstvo prostora“, Email: dobrica.veselinovic@gmail.com

protesta i peticija, do onih, u svojoj nameri malo konstruktivnijih, usmerenih na stvaranje novih nezavisnih prostora u gradu.

Cilj rada je da na jednom mestu indentifikuje, pobroji i ilustruje trenutnu dinamiku vezanu za procese razvoja naših gradova, kao i pokušaje ostvarivanja [1] *prava na grad* od strane njegovih građana.

Iako je možda borba za beogradski [2] „peti parkić“ bila najpoznatija i najšire medijski praćena u proteklih nekoliko godina, ona nije jedina. Mnošto slučajeva nam govori da je zaista reć o jedinstvenom i širokom pokretu u nastajanju koji je znaćajan i sa aspekta tema koje pokreće, i sa aspekta unutrašnjih organizacionih struktura inicijativa koje taj pokret čine, ali i metoda i taktikadruštvenih borbi koje su njima započete. Naravno, još uvek ne možemo govoriti o koordiniranom i jedinstvenom pokretu, prvenstveno zbog velikog broja tema i polja koja su obuhvaćena, ali i zbog nepostojanja svesti samih aktera o prisustvu drugih aktera na sceni.

U posmatranom periodu od 2010 do 2013 godine, uspeli smo da [3] identifikujemo 99 inicijativa koje su bile ili su još aktivne u svojim nastojanjima.

Za početak treba navesti „labavu“ početnu podelu ovih inicijativa prema glavnoj temi za koju se zalažu. U okviru ove podelu mogu se dalje razlikovati inicijative koje teže promeni u sredini u kojoj deluju i one čiji je cilj odbrana određenog prostora, odnosno protivljenje ostvarivanju određenog plana uređenja nekog prostora.

Inicijalna podela bi izgledala ovako:

- Inicijative za zelene površine (12)
- Inicijative za odbranu zelenih površina (9)
- Inicijative za biciklističke staze (13)
- Inicijative za poboljšavanje kvaliteta saobraćaja (5)
- Inicijative za privremeno korišćenje javnih prostora (22)
- Inicijative za trajno korišćenje javnih prostora (10)
- Inicijative za odbranu javnih površina (8)
- Inicijative za društvene i kulturne centre (8)
- Društveni i kulturni centri (12)

Na prvi pogled možemo videti da je veći broj inicijativa u svom delovanju fokusiran na „proizvodnju“ promene u lokalnoj sredini. Takvih inicijativa je osamdeset i dve dok je onih koje su nastale oko razlićitih „žarišta“ i sukoba sedamnaest.

INICIJATIVE ZA ZELENE POVRŠINE

Primarni fokus i polje delovanja ovih inicijativa je poboljšanje trenutnog stanja javnih zelenih površina u lokalnim sredinama u kojima deluju. Aktivnosti u okviru ove grupe kreću se od akcija sređivanja lokalnih parkova, preko akcija čišćenja divljih deponija, do uređivanja rećnih obala. Kao najznaćajnije predstavnike možemo navesti organizaciju „*Supernatural*“² iz Beograda i projekat „*Dobro drvo*“³ koji realizuje organizacija *Photo Expo* iz Aradca, tj. Zrenjanina. Supernatural park kao jedna od inicijativa gore pomenute

² www.supernatural.rs (poseta: 9.9.2013.)

³ www.facebook.com/dobrodrvo (poseta: 9.9.2013.)

organizacije iz Beograda je jedinstven slučaj pretvaranja Ade Huje, zapuštenog, devastiranog područja na Dunavu, koje je nemarom u proteklih nekoliko decenija bilo pretvoreno u deponiju, u park i zelenu oazu. Inicijativa „Dobro drvo“ za sada deluje u Zrenjaninu, i, u ovoj fazi, obraća se prvenstveno deci, a sa daljim ciljem da svaki stanovnik ovog grada zasadi po najmanje jedno drvo. Na ovaj način, strateški bi se povećao fond zelenila u ovom gradu, ali i podstakli stanovnici da preuzmu brigu o ovom važnom resursu.

INICIJATIVE ZA ODBRANU ZELENIH POVRŠINA

U slučaju delovanja ove grupe inicijativa reč je o organizovanim protivljenjima realizaciji planova i projekata koji ugrožavaju određene zelene površine – parkove, šume i sl. Među najaktivnije i najuspešnije inicijative možemo ubrojati *Zaštitimo Zvezdarsku šumu*⁴ iz Beograda i inicijativu *Bitka za aerodrom*⁵ iz Kragujevca. U slučaju Zvezdarske šume, grupa građana usprotivila se novom planu detaljne regulacije ovog dela grada koji je predviđao seču velikog dela šume i probijanje automobilskih saobraćajnica kroz nju, što bi nesumljivo ugrozilo ekološku ravnotežu. Borba ove grupe je trajala više od dve godine i rezultirala je promenama urbanističkog plana i povratkom na predašnje stanje. Bitka za aerodrom predstavlja protivljenje stanovnika Kragujevca iz naselja Aerodrom novom planu koji predviđa pretvaranje zelenih površina unutar blokova u ovom naselju u građevinsko zemljište. Vrlo masovni protesti su započeti sredinom prošle godine i u nekoliko navrata okupljeni građani su uspeali da spreče ograđivanje građevinskih parcela od strane investitora.

INICIJATIVE ZA BICIKLISTIČKE STAZE

„Biciklom na posao, biciklom u školu, bilo kuda - biciklom svuda“⁶ – kao što rima kaže, polje delovanja ovih inicijativa se kreće od zagovaranja za pravljenje više biciklističkih staza, preko senzibilizacije javnosti za pitanja održivog urbanog transporta, organizacije „kritičnih masa“⁷, do predlaganja zakonskih i podzakonskih akata kojima se reguliše ova oblast. Među najaktivnijim inicijativama ističu se beogradske *Ulice za bicikliste*⁸, *Novosadska biciklistička inicijativa*⁹, i *CikloSvet Srbija*, organizacija koja je u maju 2013. otvorila – *Bajk info centar*¹⁰, novi fizički prostor koji predstavlja mesto susreta i okupljanja zaljubljenika u dvotočkaše.

INICIJATIVE ZA POBOLJŠAVANJE KVALITETA SAOBRAĆAJA

Inicijative iz ove grupe donekle vode sličnu borbu kao i biciklisti, no njihov fokus je ipak širi od polja delovanja biciklista i predstavlja napore da se utiče kako na donosioc

⁴ www.zvezdarskasuma.blogspot.com (poseta: 9.9.2013.)

⁵ www.facebook.com/BitkaZaAerodrom (poseta: 9.9.2013.)

⁶ Slogan beogradske „Bike to work“ inicijative

⁷ Kritična masa je zajednička biciklistička vožnja koja se odvija u preko 300 gradova širom sveta, sa ciljem skretanja pažnje na probleme sa kojima se biciklisti i biciklistkinje susreću u svakodnevnom saobraćaju, kao i promovisanja bicikla kao prevoznog sredstva i podizanja svesti građana o održivom prevozu.

⁸ www.uzb.rs (poseta: 9.9.2013.)

⁹ www.nsbj.org.rs (poseta: 9.9.2013.)

¹⁰ www.facebook.com/BicBikeInfoCentar (poseta: 9.9.2013.)

odluka, tako i na širu javnost. Unutar ove kategorije možemo pomenuti „uticajnu grupu“ *Imamo plan* koja redovno iznosi predloge za unapređenje i optimizaciju javnog prevoza i već postojeće infrastrukture. Neki od njihovih predloga bili su „Slavija bez šina“, Inicijativa za pešački most preko Save i sl. Sa druge strane, *Udruženje za reviziju pristupačnosti* kroz mnoštvo aktivnosti želi da ukaže na brojne prepreke u našim gradovima, a istovremeno da kroz promociju principa „dizajn za sve“ sa partnerima iz šest gradova u Srbiji mapira i otklanja prepreke u našim gradovima.

INICIJATIVE ZA PRIVREMENO KORIŠĆENJE JAVNIH PROSTORA

Privremeno korišćenje javnog prostora predstavlja najrasprostranjeniji vid korišćenja otvorenih gradskih prostora, a uglavnom je usmeren ka nekoj vrsti kulturnih i umetničkih intervencija i akcija. Veliki broj formalnih i neformalnih grupa i organizacija je svoje aktivnosti usmerio i izvodio u javnom prostoru, no neki od najkarakterističnijih projekata izvedenih u proteklom periodu su izvođenje murala u Kikindi od strane *Creativa*, oslikavanje gradskih prostora u Pančevu od strane grupe *C6H6 kid¹¹s*, ili interesantan projekat „*Otvorena galerija¹²*“ u Šapcu gde se grupa „Mlado kreativno preduzeće“ fokusira na transformaciju javnih tabli za oglašavanje u svojevrsne galerijske postavke.

INICIJATIVE ZA TRAJNO KORIŠĆENJE JAVNIH PROSTORA

Preoblikovanje, a potom i trajno korišćenje javnih prostora od strane civilnog sektora predstavlja prilično nepoznato polje u Srbiji. Mali broj organizacija i grupa je uspeo da se izbori za ovakvo korišćenje prostora, iako ono po nama predstavlja jako dobar model saradnje između lokalne samouprave i nevladinih organizacija. Jedan od svetlih primera predstavlja *Ulična galerija¹³* u Beogradu, nekada ruiniran pasaž, a sada prva umetnička ulična galerija, koja je nastala kroz saradnju udruženja građana MikroArt, opštine Stari Grad i grada Beograda.

INICIJATIVE ZA ODBRANU JAVNIH POVRŠINA

Slično kao i u slučaju sa inicijativama za odbranu javnih zelenih površina, aktivnosti ovih grupa javljaju se po okončanju zvanične procedure i procesa donošenja planskih dokumenata, pa u nekom budućem vremenu treba razmišljati o sveobuhvatnim promenama ovih postupaka kako uključivanje građana u procese donošenja odluka ne bi bilo samo deklarativno, već i faktičko. Unutar ove grupe najvećeg odjeka imale su inicijative oko slučajeva planirane izgradnje hidro-centrala na reci Lim – *Koalicija brana*, plana detaljne regulacije Almašanskog kraja u Novom Sadu, kao i kampanja *Nasmeši se Subotici¹⁴* koja se usprotivila novom generalnom urbanističkom planu Subotice. Navedeni primeri rezultirali su obaranjem ili stopiranjem spornih odluka koje su dovele do njihovog formiranja, a, imajući u vidu svetski trend prisvajanja i

¹¹ www.facebook.com/C6h6Kids (poseta: 9.9.2013.)

¹² www.facebook.com/OtvorenaGalerija (poseta: 9.9.2013.)

¹³ www.ulicnagalerija.rs (poseta: 9.9.2013.)

¹⁴ www.savesubotica.org (poseta: 9.9.2013.)

privatizacije javnih dobara, realno je očekivati da će broj inicijativa usmerenih odbrani javnog dobra u budućnosti biti sve veći.

INICIJATIVE ZA DRUŠTVENE I KULTURNE CENTRE

Fokusiranije od inicijativa za trajno ili privremeno korišćenje javnih prostora, u okviru ove podele nalazimo inicijative koje su u procesu zagovaranja i borbe za osnivanje nezavisnih kulturnih ili društvenih centara. Ove inicijative nastaju zbog evidentnog dispartiteta između kulturnih potreba sa jedne i trenutne ponude sa druge strane. Veliki broj ovih inicijativa ima predistoriju organizovanja kulturnih i drugih događaja, a nedostatak prostora kako za rad, tako i za aktivnosti navode kao najveći problem sa kojim se susreću. Od Beograda, preko Novog Sada, Užica, Sombora, Bečeja, Aranđelovca, Kraljeva i Kruševca ove inicijative žele da svoj doprinos zajednici učine još većim, a jedina brana tome je nepostojanje dobre volje lokalne samouprave da im se to i omogući u nekom od iovako napuštenih prostora.

DRUŠTVENI I KULTURNI CENTRI

Društveni i i kulturni centri u ovoj kategoriji spadaju u one „nezavisne“ tj. stvorene od strane aktivista ili udruženja građana. Oni se takođe mogu podeliti na one koji su ostvareni borbom na institucionalnom nivou, pa svoj status imaju rešen i na formalno-pravnom polju, i one koji su nastali zauzimanjem i „okupiranjem“ napuštenih objekata. Primer za prvi slučaj „institucionalne borbe“ mogao bi biti slučaj *Omladinskog centra*¹⁵ u Zaječaru, čiji su pokretači, kroz pregovore sa lokalnom samoupravom i zahvaljujući stranim donacijama, uspeali da osposobe prilično veliki prostor u centru grada. Sa druge strane, za dobar primer „okupiranja“ prostora može se uzeti *Ekspedicija Inex Film*¹⁶, koja predstavlja pionirski poduhvat samoorganizovanja veće grupe ljudi koji su na principima „uradi sam“ filozofije i bez ikakvih materijalnih donacija radili na osposobljavanju napuštenog objekta InexFilm-a u beogradskom predgrađu Karaburma koji je u poslednjih dve i po godine postao neka vrsta kulturno-umetničko-aktivističkog prostora.

Uviđajući manjkavosti i opštosti prve podele, čini nam se da je radi boljeg raumevanja situacije potrebno izraditi novu podelu. Ideja za novu podelu potiče od nastojanja da se inicijative iz različitih kategorija delimično generalizuju, što je opet odraz realne potrebe za postojanjim povezivanjem i udruživanjem inicijativa sličnog karaktera i sličnog polja delovanja, ne bi li se one na taj način „ukrupnile“ i sinergijskim efektom „ojačale“. U ovom smislu možemo razlikovati:

- Inicijative koje rade na procedurama i praksama donošenja odluka u polju urbanog razvoja
- Inicijative koje promišljaju i predlažu distribuciju urbanih resursa;
- Inicijative čije je polje delovanja zaštita javnih i prirodnih dobara
- Inicijative koje deluju u polju daljeg promišljanja javnog prevoza i saobraćaja

Ono što bi se moglo primetiti vezano za ovu podelu jeste da je u odnosu na realnu situaciju na „terenu“ prerano govoriti o gore pomenutim inicijativama na ovaj način, što

¹⁵ www.facebook.com/omladinski.centar (poseta: 9.9.2013.)

¹⁶ www.facebook.com/InexFilm (poseta: 9.9.2013.)

svakako ne znači da u budućnosti nećemo biti svedoci ovakvog ili sličnog grupisanja inicijativa i preraspodele snaga.

Na kraju, generalna evaluacija uspešnosti inicijativa o kojima smo govorili nam se u ovom trenutku ne čini kao moguća. Uspešnost zavisi od mnoštva faktora, pa tako i konkretni rezultati nisu uvek na prvu loptu vidljivi, no predstavljaju izuzetke koji mogu formirati pravilo.

Kako ovaj oblik delovanja postaje sve učestaliji smatramo da je neophodno prvo razumeti pod kojim uslovima se ovakve inicijative javljaju, a onda i raditi na stvaranju zajedničke platforme pomoću koje će se različiti vidovi i modeli inicijativa međusobno povezati, komunicirati, širiti informacije, podržavati i razmenjivati iskustva, taktike i strategije i na taj način formirati jedinstveni prostor – **prostor akcije!**

LITERATURA

- [1] Svetska povelja o pravu na grad: Socijalni forum dve Amerike (Quito, jul 2004), Svetski urbani forum (Barcelona, septembar 2004)
- [2] Više autora: Peti parkić – borba za svakodnevicu, Kontekst, Beograd, 2012.
- [3] Čukić, I: Mapa akcije, Creative Lab, Beograd, 2013.

CITIZEN STRUGGLES FOR (URBAN) COMMONS - CASE STUDY: SERBIA

Summary: *This paper, as sort of a "map of action", seeks to explore different tactics, strategies and methods used by citizen groups, associations and individuals in defending common goods in Serbia.*

Keywords: *Urban commons, citizen participation, , privatization, public spaces, city, urban development.*